

Весна Лукић*

УТИЦАЈ ИЗБЕГЛИЧКИХ МИГРАЦИЈА НА ПОПУЛАЦИОНУ ДИНАМИКУ ОПШТИНА ДУНАВСКО-МОРАВСКОГ КОРИДОРА СРБИЈЕ У ПЕРИОДУ 1991-2002

Апстракт: У раду се истражује утицај избеглица на промене броја становника општина Дунавско-моравског коридора као главне осовине развоја Србије. Обухваћен је период 1991–2002, са освртом на тренд кретања становништва и у претходним међупописним периодима, ради компарације. Витално-статистички метод израчунавања апсолутног миграционог салда коришћен је како би се истражио допринос избеглица одређеним вредностима миграционог салда по општинама за посматрани период. Поред општина Дунавско-моравског коридора, анализом су обухваћене и остале општине Војводине и Централне Србије што пружа знатно веће могућности за анализу.

Кључне речи: Дунавско-моравски коридор, избеглице, популациона динамика, миграциони салдо

Abstract: This paper deals with influence of refugees on population's dynamics of the municipalities of the Danube-Morava corridor as the main axis of the development of Serbia. Period 199-2002 has been analyzed taking into consideration population growth trend in earlier inter-census periods also for comparison. For exploring the contribution of refugees to certain values of migrational balance of municipalities for the above mentioned period, vital-statistical method of calculating absolute migrational balance has been used. Beside municipalities of the Danube-Morava corridor, the analysis also included other municipalities of Vojvodina and Central Serbia in the light of greater opportunities for comparison.

Key words: The Danube-Morava corridor, refugees, population's dynamics, migrational balance

Кретање броја становника општина Централне Србије и Војводине у другој половини 20. века показује сталан тренд већег пораста броја становника у општинама на Дунавско-моравском коридору (укупно 52)¹ у односу на остале општине. Ово је евидентно у свим међупописним периодима посматраног раздобља. Када од 1991. године почиње опадање броја становника у општинама

* Мр Весна Лукић, Географски институт „Јован Цвијић“, САНУ, Београд

¹ Општине Лапово и Нишка Бања (формиране после 1991. године) посматране су као саставни делови општина Баточине и Ниша, због упоредивости података.

Војводине и Централне Србије без Београда, аналогно се смањује број становника у општинама Централне Србије без Београда и Војводине ван Дунавско-моравског коридора. Овај тренд настављен је и у каснијем периоду, те подаци о популационој динамици 02/91 такође показују пад броја становника за општине ван Дунавско-моравског коридора, при чему се издваја Београд као изузетак. Највећи демографски раст, у последњем међуписном периоду, бележе општине Војводине и то нарочито оне које се пружају на Дунавско-моравском коридору.

Табела 1. Индекс пораста/смањења броја становника 1961-2002

Макроцелина	Индекс пораста/смањења броја становника			
	71/61	81/71	91/81	02/91
Војводина	105.3	104.2	99.0	103.9
Ц. Србија без Београда	104.1	104.5	99.6	98.6
Београд	128.4	121.6	109.0	102.1
Д-М Коридор	116.3	113.2	104.0	102.8
Војводина	111.8	109.2	101.5	108.8
Ц. Србија без Београда	108.0	107.8	101.1	100.0
Београд	131.4	122.3	108.5	101.7
Ван Д-М Коридора	102.2	102.8	98.8	98.8
Војводина	101.1	100.7	97.0	99.9
Ц. Србија без Београда	102.5	103.1	98.9	97.9
Београд	105.4	114.7	113.8	106.0

Значајно је питање удела природне и механичке компоненте кретања становништва на демографски раст општина на простору Дунавско-моравског коридора у другој половини 20. века. С тим у вези извршена је анализа вредности просечног годишњег миграционог салда. Резултати показују да општине ван Дунавско-моравског коридора бележе негативне вредности миграционог салда још за први посматрани међуписни период. Томе највише доприноси негативан миграциони салдо општина Централне Србије без Београда. Ванкоридорске општине за разлику од коридорских, показују сталан негативан миграциони салдо у целој другој половини 20. века, осим у последњем међуписном периоду, премда са тенденцијом смањивања његове вредности, што упућује на исцрпљеност традиционалних емиграционих подручја. Вредности миграционог салда за Београд, са изузетком ванкоридорских општина Барајева, Лазаревца и Обреновца у периоду 1961-1971, позитивне су у свим периодима, али такође са тенденцијом смањивања вредности миграционог салда. што се тиче Војводине, иако у међуписном периоду 91/81 бележи негативне вредности миграционог салда, како на подручју Коридора тако и ван њега, у последњем периоду има позитиван миграциони салдо и коридорских и ванкоридорских општина.

Табела 2. Просечан годишњи миграциони салдо 1961-2002

Макроцелина	Просечан годишњи миграциони салдо			
	71/61	81/71	91/81	02/91
Д-М Коридор	23.442	19.714	2459	14.171
Војводина	4246	3576	-284	9346
Ц. Србија без Београда	723	1936	-2729	757
Београд	18.473	14.202	5472	4068
Ван Д-М Коридора	-15.717	-6826	-11.133	5627
Војводина	-4392	-2293	-3274	5101
Ц. Србија без Београда	-11.281	-5585	-9136	-413
Београд	-44	1052	1277	939

Позитиван природни прираштај у периоду 1961-1971 и 1971-1981 на подручју макроцелина ван Дунавско-моравског коридора допринео је порасту броја становника овог подручја и поред негативног миграционог салда у овим периодима. Позитиван миграциони салдо који бележе само београдске вакоридорске општине у међупописном периоду 1971-1981, није се битније одразио на вредност миграционог салда целокупне територије ван Коридора. У исто време на подручју Коридора позитиван миграциони салдо праћен је и позитивним природним прираштајем у свим припадајућим макроцелинама. У периоду 1981-1991 подручје Коридора наставља да бележи пораст броја становника, док подручје ван Дунавско-моравског коридора по први пут има пад броја становника. Негативан миграциони салдо имају по први пут како коридорске тако и ван коридорске општине Војводине и Централне Србије без Београда. Пораст броја становника у коридорским општинама Војводине, за разлику од ванкоридорских, и поред негативног миграционог салда може се приписати позитивним вредностима природног прираштаја у овом периоду. У исто време ванкоридорске општине Војводине бележе негативан природни прираштај, што у синергији са негативним миграционим салдом узрокује пад броја становника. Подручје Централне Србије без Београда, које обухвата Дунавско-моравски коридор, и поред негативног миграционог салда у овом периоду, бележи пораст броја становника такође захваљујући деловању природне компоненте кретања становништва. У истој макроцелини ван Коридора позитивне вредности природног прираштаја нису могле да ублаже знатне вредности негативног миграционог салда, те долази до пада броја становника.

Када се посматра последњи међупописни период, општине на подручју Дунавско-моравског коридора настављају тренд пораста броја становника, док ванкоридорске општине настављају опадајући тренд из периода 1981-1991. За разлику од претходног међупописног периода све коридорске макроцелине бележе позитиван миграциони салдо који се одражава на пораст броја становника ових макроцелина и поред негативног природног прираштаја на целој територији. Популациона динамика општина ван Коридора показује пад броја становника, осим припадајућих београдских општина, и поред позитивних вредности миграционог салда макроцелина, са изузетком Централне

Србије без Београда. Вредности миграционог салда нису могле да ублаже последице високог негативног природног прираштаја на подручју ван Дунавско-моравског коридора.

Утицај избеглица на популациону динамику у последњем међупописном периоду

На популациону динамику становништва Централне Србије и Војводине у последњем међупописном периоду, како на подручју Коридора тако и ван њега, у већем или мањем обиму пресудно је деловала миграциона компонента кретања становништва. Тако и поред негативног природног прираштаја пораст броја становника у периоду 1991-2002 бележе све коридорске макроцелине, али и општине Београда ван Дунавско-моравског коридора. Подаци из табеле 3. показују евидентан допринос избеглица вредностима миграционог салда у последњем међупописном периоду.

Табела 3. Показатељи демографског кретања макроцелина у зони Дунавско-Моравског коридора и ван њега

Макроцелина	Број становника 1991	Број становника 2002	Повећање/ смањење броја становника	Апсолутни миграциони салдо	Апсолутни миграциони салдо (без избеглица)
Војводина	2013889	2091635	77.746	158917	-58.521
Ц. Србија без Београда	4206680	4148387	-58.293	3783	-91.241
Београд	1602226	1635358	33.132	55.076	-84.000
Д-М Коридор	3691175	3794802	103.627	155.876	-121.116
Војводина	896061	974965	78.904	102.802	-30.072
Ц. Србија без Београда	1343651	1344254	603	8328	-10.147
Београд	1451463	1475583	24.120	44.746	-80.897
Ван Д-М Коридора	4131620	4080578	-51042	61900	-112.646
Војводина	1117828	1116670	-1158	56.115	-28.449
Ц. Србија без Београда	2863029	2804133	-58.896	-4545	-81.094
Београд	150763	159775	9012	10.330	-3103

Уколико би се занемарио утицај избеглица, Централна Србија и Војводина имале би негативан миграциони салдо у периоду 1991-2002 у износу од 233.762. Избеглице су највише допринеле промени вредности миграционог салда Војводине, с обзиром да су се у складу са просторним размештајем избеглица у Централној Србији и Војводини, у највећем броју настаниле у општинама Војводине (217.438), како на простору Дунавско-моравског коридора (132.874), тако и ван њега (84.564). У оквиру коридорских макроцелина највећи број избеглица има Војводина, а затим следе Београд (125.643) и Централна Србија без Београда (18.475). Када се ради о зони ван Коридора, према броју избеглица после Војводине следе општине Централне Србије без Београда, које бележе знатно већи број избеглица у односу на исту макроцелину на

простору Коридора, (76.549) па затим Београд (13.433). Великом броју избеглица у Централној Србији без Београда на простору ван Коридора доприносе у највећој мери избеглице у општинама које граниче са Републиком Српском. Без прилива избеглица апсолутни миграциони салдо у последњем међупописном периоду био би негативан уместо позитиван у свим макроцелинама како Дунавско-моравског коридора тако и ван њега, са изузетком Централне Србије без Београда ван зоне Коридора. Ова макроцелина би и без прилива избеглица наставила негативан тренд миграционог салда који има у целој другој половини 20. века, с тим што би његове вредности биле неупоредиво веће.

Када се посматра на нивоу општина, пораст броја становника у последњем међупописном периоду бележе 24 општине на простору Дунавско-моравског коридора и 28 општина ван Коридора. Од тога на простору Коридора 12 општина у Војводини, 5 у Централној Србији без Београда, и 7 у Београду. На простору ван Коридора пораст броја становника бележи 10 општина у Војводини, 15 у Централној Србији без Београда, и 3 у Београду. При том од општина са порастом броја становника у периоду 1991-2002, на простору Коридора позитиван природни прираштај у периоду 1991-2002 имају свих 5 општина макроцелине Централне Србије без Београда, само Нови Сад у Војводини и 4 од 7 београдских коридорских општина. Ван зоне Коридора позитиван природни прираштај у периоду 1991-2002 има 6 од 15 општина Централне Србије без Београда, општина Беочин у Војводини и општина Лазаревац у Београду. У свим осталим општинама које су оствариле популациони раст, како у зони Дунавско-моравског коридора тако и ван њега, за пораст броја становника пресудна је била улога миграционе компоненте.

Табела 4. Показатељи демографског кретања општина у припадајућим макроцелинама Дунавско-Моравског коридора и ван њега 1991-2002
(за општине које бележе пораст броја становника у периоду 1991-2002)

Макроцелина	Пораст броја становника	Пораст/пад броја становника без избеглица	Апсолутни миграциони салдо	Миграциони салдо без избеглица	Природни прираштај
Дунавско-моравски коридор	103627	-173365	155876	-121116	-52249
<i>Ц. Србија без Београда</i>	603	-17872	8328	-10147	-7725
Бујановац	4622	4455	-2267	-2434	6889
Врање	2666	1994	-36	-708	2702
Град Ниш	7855	4978	6961	4084	894
Прешево	9022	9000	-676	-698	9698
Смедерево	1052	-2001	-2	-3055	1054
<i>Војводина</i>	78904	-53970	102802	-30072	-23898
Врбас	12	-2589	428	-2173	-416
Инђија	7096	-5452	8482	-4066	-1386
Нови Сад	39740	2420	39043	1723	697
Пећинци	1778	-1622	2384	-1016	-606
Рума	7396	-5003	9247	-3152	-1851
Србобран	723	-1280	1857	-146	-1134
С. Митровица	2941	-10278	4846	-8373	-1905

С. Карловци	1517	-525	1653	-389	-136
Стара Пазова	12754	-2047	13230	-1571	-476
Суботица	1105	-10041	10145	-1001	-9040
Темерин	4185	-1668	4192	-1661	-7
шил	3878	-7410	5594	-5694	-1716
<i>Београд</i>	24120	-101523	44746	-80897	-20626
Гроцка	10683	3979	9485	2781	1198
Земун	16405	-11865	15564	-12706	841
Нови Београд	784	-17418	1735	-16467	-951
Палилула	3687	-9375	4712	-8350	-1025
Раковица	4365	-3461	2994	-4832	1371
Сопот	670	-1211	2025	144	-1355
чукарица	19501	5789	17795	4083	1706
Вап Д-М коридора	-51042	-225588	61900	-112646	-112942
<i>Ц. Србија без Београда</i>	-58896	-135445	-4545	-81094	-54351
Аранђеловац	2400	-529	3209	280	-809
Ариље	72	-249	416	95	-344
Бајина Башта	153	-913	898	-168	-745
Богатић	291	-1152	2020	577	-1729
Ваљево	819	-1558	3032	655	-2213
Врњачка Бања	1689	695	2076	1082	-387
Крагујевац	168	-2615	-49	-2832	217
Краљево	857	-1975	2250	-582	-1393
Лозница	4592	-9943	3780	-10755	812
Мали Зворник	659	-3359	328	-3690	331
Нови Пазар	11079	10335	454	-290	10625
Тутин	1535	1459	-3568	-3644	5103
Ужице	1324	-764	297	-1791	1027
Чачак	2432	-1331	4601	838	-2169
шабац	4480	-3362	6484	-1358	-2004
<i>Војводина</i>	-1158	-85722	56115	-28449	-57273
Апатин	1016	-3320	2837	-1499	-1821
Бачка Паланка	3276	-4881	5498	-2659	-2222
Беоцин	1551	-26	1460	-117	91
Жабалъ	2505	81	3086	662	-581
Ириг	965	-1946	1953	-958	-988
Ковин	678	-2114	2165	-627	-1487
Кула	185	-3499	2060	-1624	-1875
Панчево	5641	-4613	8600	-1654	-2959
Сомбор	3286	-10455	8915	-4826	-5629
Тител	1306	-487	1942	149	-636
<i>Београд</i>	9012	-4421	10330	-3103	-1318
Барајево	3948	-614	5048	486	-1100
Лазаревац	1219	-565	904	-880	315
Обреновац	3845	-3242	4378	-2709	-533

Без избеглица општине на простору Дунавско-моравског коридора уместо пораста имале би пад броја становника у последњем међупописном периоду од укупно 173.365 становника. Такође, пад уместо пораста броја становника

имале би и све припадајуће коридорске макроцелине. Сразмерно броју избеглица највећи губитак становништва у склопу Коридора осетио би се на територији Војводине и Београда. Зона ван Дунавско-моравског коридора, као и њене макроцелине без избеглица и даље би имале пад броја становника али у знатно мањој мери. Тако би макроцелина Централне Србије без Београда на простору ван Коридора уместо губитка од 58.896 забележила 135.445 становника мање. Резултати анализе на нивоу општина показују да би без прилива избеглица само 11 општина Централне Србије и Војводине и даље имало пораст броја становника. Од тога 7 општина у зони Дунавско-моравског коридора и 4 општине ван зоне Коридора. У зони Коридора то су: Бујановац, Врање, Град Ниш и Прешево у Централној Србији без Београда, Нови Сад у Војводини и општине Гроцка и чукарица у Београду. Ван зоне Коридора то су општине: Врњачка Бања, Нови Пазар и Тутин у Централној Србији без Београда и Жабал у Војводини. Општине Бујановац, Врање, Нови Пазар, Прешево и Тутин имају негативан миграциони салдо и истовремено позитиван природни прираштај у периоду 1991-2002, те је на пораст броја становника ових општина пресудно деловала природна компонента. Општине Жабал и Врњачка Бања које у истом периоду имају негативан природни прираштај, пораст броја становника имају искључиво захваљујући миграцијама. Преостале 4 од поменутих 11 општина: Ниш и Нови Сад као јаки регионални центри, те београдске општине Гроцка и Чукарица, и поред позитивног природног прираштаја пораст броја становника у највећој мери дугују механичком приливу становништва.

Закључак

У другој половини 20. века, у свим међупописним периодима, општине у зони Дунавско-моравског коридора бележе сталан већи пораст броја становника у односу на општине ван зоне Коридора. Имајући у виду тренд негативних вредности природног прираштаја, у последњем међупописном периоду повећан је утицај миграционе компоненте на популациону динамику становништва Централне Србије и Војводине, како у зони Коридора, тако и ван њега. У великој мери томе је допринео прилив избеглица. На простору Дунавско-моравског коридора 2002. године избеглице имају већи удео у укупном становништву у односу на зону ван Коридора (7.3% према 4.3%). У Војводини овај однос је 13.6% према 7.6%, у Београду 8.5% према 8.4% и Централној Србији без Београда 1.4% према 2.7%. У општинама Централне Србије без Београда које се налазе ван зоне коридора живи 80.6% од укупног броја избеглица ове макроцелине, а свега 19.4% у општинама Коридора. Подаци о просторном размештају избеглица како на Коридору, тако и ван њега, у складу са теоријом о избегличким миграцијама, показују да су улазне тачке избеглица и највећи центри њихове концентрације већи градови, као и погранични градови и општине према Републици Српској. Више од 10.000 избеглица имају искључиво општине са преко 40.000 становника. Од ових општина само се Лозница, Панчево и Сомбор не налазе у зони Дунавско-моравског коридора.

Уколико се посматра порекло избеглица, избеглице из Босне и Херцеговине мање су концентрисане у зони Коридора (57% према 43%), у односу на избеглице из Хрватске (64% према 36% у корист коридорских општина). У

зони Коридора избеглице из Босне и Херцеговине највише су концентрисане на територији Београда, док је ван зоне Коридора то подручје Централне Србије без Београда. Избеглица из Хрватске, како у зони Коридора тако и ван њега највише има у Војводини. Када се посматра на нивоу макрорегиона који припадају како зони Дунавско-моравског коридора, тако и простору ван њега, запажа се да су избеглице из БиХ, али и избеглице из Хрватске у свим макроцелинама осим Централне Србије без Београда више заступљене у општинама Коридора него у ванкоридорским општинама. Изузетак је Централна Србија без Београда где је однос коридорских и ванкоридорских општина према броју избеглица 12,4% према 87,6%, односно 26,3% према 73,7% за избеглице из Хрватске.

Анализа показује да би без прилива избеглица свега 11 општина Централне Србије и Војводине и даље имало пораст броја становника у периоду 1991-2002. При томе на пораст броја становника 5 општина делује искључиво компонента природног кретања становништва, док у других 6 општина пресудно делује миграциона компонента кретања становништва. Имајући у виду просторни размештај избеглица у општинама Дунавско-моравског коридора али и ван њега, као и демографске карактеристике избегличке популације, неоспорни су позитивни ефекти прилива избеглица на демографски развој како општина у зони Коридора, тако и оних ван зоне Коридора. Поред директних ефеката као што је утицај на популациону динамику, избеглице као демографски потенцијал деловаће и на подмлађивање популације, с обзиром да имају мању просечну старост у односу на становништво Централне Србије и Војводине. Ово нарочито када се говори о избеглицама из Босне и Херцеговине које су генерално млађе од избеглица из Хрватске.

Литература

1. Лукић В. (2003): Избегличке миграције из Босне и Херцеговине на територију града Београда у периоду 1991-2001, магистарски рад, Универзитет у Београду, Географски факултет, Београд.
2. Општине у СР Србији, РЗС, Београд.
3. Подаци о избеглицама из базе података Комесаријата за избеглице Републике Србије.
4. Попис становништва, домаћинстава и станова 2002., Први резултати пописа по општинама и насељима Републике Србије, СЗС-РЗС, Београд, 2002.
5. Попис становништва, домаћинстава и станова 2002., Књ. 2, СЗС-РЗС, Београд, 2003.
6. Попис становништва, домаћинстава и станова 1991., Упоредни преглед броја становника и домаћинстава 1948,1953,1961,1971,1981,1991, подаци по насељима и општинама, СЗС-РЗС, Београд, 1992.
7. Развитак становништва СР Србије и промене до 2000 године, IDN-CDI, Београд, 1979.
8. Регистрација избеглица у Србији, март-април 2001, Комесаријат за избеглице Републике Србије, Високи комесаријат Уједињених нација за избеглице и Биро за хуманитарну помоћ Европске Уније, Београд, 2002
9. Саопштење бр. 262, РЗС, Београд, 2002.

THE INFLUENCE REFUGEES ON POPULATION'S DYNAMICS OF THE MUNICIPALITIES OF THE DANUBE-MORAVA CORRIDOR OF SERBIA IN THE PERIOD 1991-2002

Summary

Population growth of the municipalities of Central Serbia and Vojvodina in the second half of the 20th century demonstrates constant trend of higher population growth in the municipalities of the Danube-Morava corridor comparing to other municipalities. Considering that, it is important question of natural and mechanical component in the population growth of municipalities in the area of the Danube-Morava corridor. Municipalities out of the Corridor, contrary to those in the area of the Corridor, have constant negative migrational balance in the second half of the 20th century, except in last inter-census period although the tendency of lowering its values could be noticed which points to exhaustion of traditional emigration areas. Having in mind negative population growth trend, during the last inter-census period influence of migrational component on population's dynamics of Central Serbia and Vojvodina, in the area of the Danube-Morava corridor, as well as out of this area had increased. In large scope it was contibuted by refugee influx. In 2002 in the area of the Danube-Morava corridor refugees made 7,3% of total population comparing to 4,3% on the area out of the Corridor. When observed at municipal level without refugee influx only 7 municipalities in the area of the Danube-Morava corridor and 4 municipalities out of the Corridor's area would have the increase in population number in the period 1991-2002. In 5 municipalities natural component had decisive influence on increase of population number, while other 6 municipalities owe the increase of opulation number mostly to mechanical influx of population. The largest increase in number of population in the last inter-census period, was in the municipalities of Vojvodina, especially those on the Danube-Morava corridor. At the same time this territory where the largest number of refugees live. Area out of the Danube-Morava corridor without refugees would continue decrease in number of population as in earlier two inter-census periods but in smaller scope. Without refugee influx decrease instead of increase in number of population in this period also would have the Corridor's area. Proportional to the number of refugees, the greatest loss of population on the Corridor would be reflected in the territory of Vojvodina and Belgrade.